

EL MAS COSTA DE BESALÚ, UNA PAIRALIA PAGESA
MONTSERRAT DEL POZO FERRER

A la biblioteca familiar de la casa Ferrer de Besalú, s'hi troba nombrosa i interessant documentació referida al «mas Costa». Abasta la història d'una pairalia que neix i mor en aquest mas.

Està situat a la riba dreta del riu Fluvià, prop del camí que va a Sant Ferriol. El gran casal, que és encara can Costa, es recolza a l'obaga de la mateixa muntanya, en una clotada que recull les aigües en forma de rierol. Aquest rierol i la petita remor de l'aigua donen frescor i verdor tendra tot l'any. Can Costa, a l'ombra del «puig Cornador», (actualment Sagrat Cor) i de Sant Ferriol, és una estada que convida, sobretot a l'estiu, voltada de falgueres i de conreus.

L'edifici principal és de grans dimensions, i s'hi entra per una porta dovellada de pedra grisa, molt solemne, amb una senzilla motllura a l'aresta interior com a element decoratiu. La cabanya la forma una gran arcada també de pedra i altres afegitons a la façana posterior, mostra de construccions secundàries. El conjunt és harmoniós i ferm, bastit per desafiar el pas del temps i les tempestes. És una llar feta per viure, néixer, morir, i donar continuïtat a una família: els Costa. El fet que el nom de la casa i de la família sigui el mateix ens palesa que també el topònim ho és; de forma que no sabem si primer fou el mas, la família o l'indret, qui dugué l'identificatiu *Costa*.

L'any 1886 la darrera propietària era Maria de Gayolà i Costa, casada amb Josep Viñas; morí deixant usufructuari el seu marit. Va ser ell qui va vendre el mas, conjuntament amb el seu fill Josep Viñas i Ras, a Júlia de Ferrer Noguer, de Besalú, mitjançant escriptura signada pel notari Matas l'any esmentat. Júlia tenia 30 anys i fou acompanyada pel seu pare, Joaquim de Ferrer Noguer i Ciurana de Besalú. El motiu de la compra era ampliar la propietat dels Ferrer Noguer, que l'indava amb la dels Costa. En aquest moment, els Viñas lliuraren tota la documentació del mas

Costa a la nova propietària, i és per aquest motiu que, passats 117 anys, els fons documentals es conserven a can Ferrer de Besalú i són el motiu i la referència històrica d'aquest modest treball.

El fons documental Costa està format per 129 pergamins repartits en tres plecs perfectament numerats, enrotllats i lligats, en bon estat de conservació. Les dates van del segle XIV al XVII i fins i tot més tard, aquests darrers ja escrits en paper. La cronologia acaba precisament amb l'esmentada escriptura de venda del mas Costa l'any 1886; per tant, 554 anys, més 112 fins avui, són 667 anys de supervivència.

El pergami número 1 està datat el 25 de juliol de 1334 (8 de les kalendes d'agost). Es refereix a la venda i establiment que fa Bernat de Pelagens, amb la seva muller Barcelona, la seva filla Berenguela i el gendre Guillem Pere, a Bernat Concho del veïnat de Fornells, d'un tros de costa i terra erma a les comes dites de Caralps. Hi ha les afrontacions. El preu és de 5 sous i signa el notari Pere Malloques (pergamí partit per ABC). Aquest text no sembla tenir encara relació amb la família Costa, no obstant, en ésser inclòs al fons documental, ens palesa el seu interès. Per tant, en esmentar que la terra venuda és erma i «costa», la pregunta seria: i si d'aquest indret «costa» derivés el nom del mas? La localització especificada és el mas Costa de Lapart del veïnat d'Agimon, parròquia de Besalú, i és així com es descriu en tots els documents fins al segle XVII, en què desapareix el veïnat d'Agimon i passa a anomenar-se «parròquia forània» de Besalú.

Diversos lingüistes i historiadors, com el mateix Francesc Montsalvatje i Fosas, parlen d'Agimon com d'un alou cedit al monestir de Sant Pere de Besalú pel comte Seniofred, per tant, en referència al segle X, fet que demostra que aquesta zona fou poblada des de molt antic. Tant els pergamins com la documentació en paper són autèntics per notaris, si bé s'hi troben també llibres de comptes i altres dates o dades que complementen les activitats familiars en forma de testaments, capítols matrimonials, compres o vendes o èpoques i les seves relacions socials en forma d'almoines i lligams amb famílies veïnes, tant de forma pacífica com conflictiva. El document més valuós és, sens dubte, el testament sacramental signat a la Cúria Reial de Besalú l'any 1561.

No sabem qui va ordenar tot aquest fons documental, però sí que sabem que l'any 1734 Francesc Blanch, rector d'Ausinyà i beneficiat de l'església de Sant Vicens de Besalú, va confegir una genealogia de la família Costa, i ell mateix diu: «*Fet per memòria pues de ella no sen tenia noticia*». És doncs possible que en fer l'esmentada genealogia consultés els documents i els ordenés.

Tot aquest fons forneix alhora de noms de masos, parròquies, veïnats, monestirs, institucions, esglésies, notaries, viles, castells, topònims, etc., alguns dels quals encara són vigents o bé queda escassa memòria de la seva existència. El repàs d'aquests fons esdevé un autèntic *documental* escrit dels costums socials,

religiosos, financers o patrimonials dels avantpassats que visqueren en aquestes contrades. Fan reviure el paisatge que el pas del temps ha deixat intacte. El que, certament, ha canviat és la manera de viure'l.

La pairalia pagesa ha estat el suport de la societat agrària, i ha assolit un protagonisme bàsic en l'aprofitament dels recursos de la terra, del bosc, de l'aigua, del bestiar, de l'esforç diari, de l'enginy, de la saviesa acumulada per les experiències. L'afany de superació, la cohesió familiar i la seva continuïtat han donat a la casa el seu nom i és el seu símbol. Esdevé quelcom de tradició tant simbòlica com real i, tot i que era localitzada, no defuig de participar en els esdeveniments del país. Els pagesos representaven la major part de la demografia abans de la industrialització, i per tant eren els protagonistes majoritaris de qualsevol determini.

Dels Costa veurem en primer lloc el seu vessant humà, com a base d'altres consideracions derivades d'aquesta.

PRIMERES DADES

Les primeres notícies les trobem al pergamí número 3 del plec «A» i amb data de 28 de març de 1384. El document es refereix a Joan Costa de Lapart, del veïnat d'Agimon, parròquia de Besalú. Diu que un dels procuradors del cardenal d'Aragó, el prior del monestir del Sant Sepulcre de Palera (doc. Girona 3 d'abril de 1379), estableix a Joan Costa d'Agimon de la parròquia de Besalú, el Mas Mox d'Agimon, amb un seguit de prestacions. Aquest és, doncs, el primer document que esmenta un membre de la família Costa. Està escrit amb caràcters cursius gòtics i ben conservat. Signa el notari Joan Albric del monestir de Sant Pere de Besalú, cenobi que gaudia del privilegi notarial d'ençà que li fou concedit per Alfons el Cast al segle XII.

L'esmentat document coincideix amb els darrers anys del regnat de Pere III el Cerimoniós, certament llarg en el temps i en esdeveniments. Cal recordar que el mateix rei fou assetjat a Besalú per les tropes del comte d'Armanyac poc després del seu quart matrimoni amb Sibil·la de Fortià, la «reina empordanesa». Va ser el mateix rei qui manà bastir el tercer circuit emmurallat de Besalú l'any 1365.

Al pergamí número 6, amb data del 13 d'agost de 1400, s'esmenta fra Guillem de Pontons, prior de Santa Maria *infra castrum* de Besalú, en l'establiment del mas Puigdevall de Fornells. Diu que havia estat establert anteriorment a Bernat Güell l'any 1378 i venut posteriorment a Joan del Mas, prevere. A la seva mort fou adjudicat a l'esmentat priorat. Signa el notari Pere Casadevall. També s'hi observa la firma autògrafa (per raó del domini) de Carles d'Urriès, cardenal de Sant Jordi, que alhora es titula procurador del cardenal Vegio, administrador perpetu del monestir de Sant Ruf d'Avinyó, a la Provença. No deixa de ser curiosa aquesta

plasmació del fort lligam encara existent entre la canònica besaluenca i la casa mare de la ciutat del Roine.

El pergamí número 7 del plec «A» és de l'any 1498, de petit format, i parla de Jacobo Costa i fa referència a una «borda». Esmenta també Joan Ferrer del Priorat del Sant Sepulcre de Palera «fratre Bernat». El notari és del monestir de Sant Pere.

Després del primer Joan Costa de 1384 trobem un altre Joan al testament de Caterina, de 1547, pel qual sabem que era la seva muller. És signat pel monjo Iacobus Gerau Pastoret del monestir de Sant Pere.

A partir d'aquestes dates es pot fer un seguiment genealògic de la família Costa, una de tantes que ens mostra com foren les pairalies pageses i la seva importància en el desenvolupament del país.

En veure la prosperitat assolida podem pensar si Joan Costa fou un dels pagesos de remença que foren beneficiats per la sentència arbitral de Guadalupe, signada pel rei Ferran l'any 1486, la qual no solament marcà el final de la guerra sinó que representà un dels avenços legislatius més marcats de l'Europa contemporània. La constitució de Montsó de l'any 1583 fou també un factor d'estabilització per a la pagesia rural, ja que va permetre a l'hereu de pagar en diners les legítimes dels germans, de forma que la casa i el patrimoni mantinguessin la seva integritat.

El pergamí número 6 «plec A» esmenta Bernat Güell de la Cúria de Besalú i el prior de Santa Maria *infra castrum*. Signa Pere Casadevall, notari del monestir de Sant Pere l'any 1478. A partir del segle XVI la documentació és molt nombrosa i reflecteix una important activitat econòmica i també familiar.

JOAN COSTA

El pergamí número 9 es correspon amb l'any 1499 i és el primer que esmenta Joan Costa (també apareix en el número 11, de l'any 1501). El següent es refereix al testament de Caterina de l'any 1547. Caterina és la muller de Joan i hereva universal dels seus béns. El notari que signa l'esmentat testament és Iacobus Gerar Pastoret, del monestir de Sant Pere de Besalú.

PERE COSTA

En aquesta generació trobem el protagonisme molt repartit entre els dos germans Pere i Feliciano Costa. Feliciano és l'hereva propietària del mas, casada amb Gabriel Gayolà de la Miana (parròquia de Besalú), i en Pere és casat amb Elisabet Costademont, del veïnat de Fares. No sabem per quin motiu Feliciano fou nomenada pubilla preferentment al seu germà Pere, però els esdeveniments posteriors obligaren Pere a assumir l'heretat com a cap i continuador de la família.

Elisabet, muller de Pere, era filla de Bartomeu Costademont i d'Anna Hospital. Anna era filla d'Anton Hospital de Maia, i germana de Miquel Hospital, prevere beneficiat de la seu de València i fundador del col·legi de «*doncelles a maridar de sa parentel·la*». Aquest matrimoni Costa i Costademont són pares de Joan, Pere i tota la saga Costa.

El matrimoni de Feliciana amb Gabriel Gayolà no tingué fills, i a la mort de Gabriel fou el seu germà Pere qui administrà les propietats i posteriorment passà a ésser l'hereu dels seus drets. El casament de Feliciana uní dues famílies veïnes arrelades a la mateixa terra des d'antic. Gabriel Gayolà era fill d'un altre Gabriel, senyor i propietari del mas Gayolà de la Miana, propers, doncs, dels Costa. Actualment el mas Gayolà està enrunat, en un indret que ara sembla mig perdut a la muntanya, però que encara conserva el nom de la família originària. En aquell moment, durant el segle XVI, era ben viu i actiu.

El privilegi militar de què gaudia aquesta família té l'origen a les darreries de la guerra remença, durant la qual els pagesos reclamaren els seus drets en front dels mals usos feudals. És prou conegut l'episodi en què el rei Joan II (que donava suport als revoltats) envià a Girona la seva pròpia muller, la reina Joana Enriquez, amb el seu fill Ferran, encara un nen. Allí hi tenia un aliat incondicional, el bisbe de Girona Joan Margarit, de Pau. Fou aquest bisbe qui hostatjà la família reial i qui dirigí la defensa de la vila des de la torre Gironella, durant el setge del comte de Pallars. Era el mes de març de l'any 1462, i en el transcurs d'aquell fet un grup de pagesos remences defensaren la reina i el príncep. Posteriorment, el rei Ferran el Catòlic recompensà els pagesos que l'havien ajudat amb el privilegi militar de Cavallers Generosos mitjançant un document signat a Salamanca l'any 1486. El nombre de guardonats és de 31, i entre aquests s'hi troba el de Pere Gayolà, avantpassat de Gabriel.

Malgrat la poca freqüència, no és d'estranyar, doncs, que entre el fons documental dels Costa s'hi trobi una còpia del privilegi del rei Ferran. Està autenticat per tres notaris: Antic Soler, monjo del monestir de Sant Pere de Besalú, «P. Come Repa» de Girona, i Nicolau Puig Regra, que insisteix en la fidelitat de la còpia. Segueix una altra còpia amb la llista dels noms afegits el 2 de desembre de 1496.

Gabriel Gayolà, àlies Costa, ja casat amb Feliciana, manté una gran activitat econòmica, segons reflecteixen els nombrosos pergamins. El primer (número 14) que parla de Gabriel Gayolà és de l'any 1501, i se'n farà esment en diverses ocasions al llarg de la primera meitat del segle XVI, en consonància amb una de les etapes més interessants de la història de la família. En aquests documents apareixen noms de masos que encara avui són coneguts, com els dels masos Llardera, Batlle, Aulina, Ferriol, Malagelada, Güell, Frigola, Candell, Barraca, Solà de Batet, Verntallat de Sant Privat d'en Bas, el castell de Sales amb el seu amo, el magnífic

Malarc, el castell de Rocacorba, els monestirs de Sant Esteve de Banyoles i Sant Pere de Camprodon, el priorat del Sant Sepulcre de Palera, els veïnats de Caselles i de Pampilona, etc.

Un pergami de l'any 1520 fa referència a la compra d'un «oliet» que fa Gabriel Gayolà a Caterina Balmaya, del veïnat de Pampilona. Signa el notari Joan Albric de Sant Pere de Besalú. En un altre pergami de 1522 es pacta una concòrdia entre Gabriel Gayolà, àlies Costa, i la seva muller Feliciana per una banda i Joan Alsina i la seva esposa Miquela per una altra. En aquesta data consta que Gabriel Gayolà gaudia de privilegi militar. Una nota sense firma diu: «*Entre Joan i Pere Costa (pare i fill). De Pere Costa nasqué Joan Pere Costa i d'aquest Rafel i d'altre Rafel nasqué Narcís i d'ell Onofre que és natural amo.*»

L'any 1543 Gabriel Gayolà ven amb «carta de gràcia» a Bartomeu Montagut, senyor del castell de Rocacorba, el mas Malagelada i certes terres de puig Arnol (Pujarnol), 5 vessanes a 25 lliures anuals per la dita «*senyuria que te sobre dit mas*». Esmenta «*madona cartllana*» Malagelada i el seu fill, que estan obligats a pagar en virtut d'aquesta obligació. Signat pel notari Joan Albric de Sant Pere de Besalú. Poc després, Gaspar Sala de Montagut, *principal* del pont del Llierca de la part de Tortellà, a més de Joan Serrat, Joan Soler, Antoni Torralba i Miquel Riera, fan fermaça a Gabriel Gayolà, àlies Costa, per 61 lliures i 60 sous en un document signat pel notari de Castellfollit.

En un altre document, Gabriel compra un «olinet» al veïnat de Casellas a Rafel Payre i Catalina, la seva muller (descripció i llindes). Institueix un benefici a la parròquia de Sant Vicenç de Besalú. Signatura del notari A. Albric, de Sant Pere.

Després el mateix Gabriel compra un tros de terra anomenat «Camp dels Bueners» del veïnat de Fornells. Signatura del notari Joan Sarquella de Besalú.

Gabriel dóna a Guerau del Mas Puig del veïnat de Fornells unes peces de terra heretades a «Coll de Bruch» (afrontacions i llindes), que són per artigar i «lanyagar», que vol dir «*pendre tota la fusta que fora bona per cabirons o bigues per vigar, més se atura dit Costa que tenga que anar a «Coll de Bruch» a menar lo bestiar gros y mansut*». Al mateix document altres veïns reclamen tenir pas per anar a coll de Bruch, com és el cas d'en Quintana, mercader de Besalú, i també «Aquell» Gayolà «alias» Costademont, pagès de privilegi militar decorat, i Joan Armengol de Juià de la parròquia de Sant Martí de Capellada. Signa el notari de Besalú Pere Morató del monestir de Sant Pere.

Un altre pergami de l'any 1555 és una venda a carta de gràcia a favor de Gabriel Gayolà, àlies Costa, per 108 lliures i 120 sous. Hi ha diversos venedors, que són: Pere Santoja de Batet, Anton Quera de Camprodon, Francisca Noguer de la Vall d'en Bas. Signat a la notaria del castell de Sales.

El pergami número 84 del «plec B» corresponent a l'any 1561 diu: «*En nom de Deu Jesucrist y la Mare de Deu sua. Nos Miquel Gayolà de privilegi militar*

decorat, natural de Sant Martí de la Miana, de Fares, de Sant Martí de Capellada, l'església de Besalú fa una amigable composició amb Madona Feliciana propietària del Mas Costa i del mas Puig de la part del Mor, acorden una pròrroga per Pere i Feliciana Costa». Signa el notari Pere Morató de Sant Pere de Besalú.

Encara l'arxiu particular del Sr. Busquets ens forneix més dades procedents de «*Arancel dels actes i escriptures de la casa i Patrimoni Ferriol format lo any 1856*». La primera és una concòrdia feta l'any 1505 entre Gabriel Gayolà i el monestir de Sant Pere de Camprodon per uns masos (Masdemon i Masdevall) que són enrunats. Una altra és una venda a carta de gràcia que fa Antic Ferriol a favor de Benet Gayolà de la Miana «*de aquelles dues gallinas bonas a dit Gayolà tots anys fa per Nadal*». Una altra és una venda a carta de gràcia feta per Bartomeu Gallisa, àlies Gayolà, casat amb Montserrat Gayolà, filla i hereva del seu pare, Joan, i Catarina, difunts, a favor d'Antoni Llosa, àlies Ferriol, l'any 1619. Signat pel notari Pere Miquel de Sant Pere de Besalú. Una altra és una venda feta per Joan Ferriol l'any 1619 d'una peça de terra de Sant Silvestre del Mor a favor de Benet Gayolà de privilegi militar decorat.

L'últim pergami és un àpoca de l'any 1631. A partir d'aquí, tots els documents són en paper.

Es tracta d'operacions financeres fetes per Gabriel que palesen una etapa de prosperitat i expansió del mas Costa.

El matrimoni entre Feliciana Costa i Gabriel Gayolà, àlies Costa, resulta frustrat pel fet de no assolir descendència. Finalment Gabriel està malalt «*de malaltia de la que tem morir*» i fa el seu

TESTAMENT SACRAMENTAL

Aquest pergami és sens dubte el document més interessant del fons documental Costa. Es tracta de la darrera voluntat d'un malalt greu que manifesta el seu testament en presència de testimonis que, posteriorment, els caldrà repetir-lo com a jurament a l'altar major de l'església parroquial de Sant Vicens de Besalú en presència del jutge.

El procediment jurídic és molt complex i solemne; l'ha de resoldre la Cúria Reial de Besalú amb un seguit d'actes propis d'aquesta institució, de forma que resulta també interessant el seu vessant històric per a la mateixa vila.

Cal recordar que el mateix comte Bernat Tallaferro féu el seu testament sacramental o última voluntat jurant a l'altar de l'església de Sant Vicençs de Besalú l'any 1020.

Aquest tipus de testament és poc freqüent; fet per una família pagesa del mas Costa, i cursat a través de la Cúria Reial de Besalú, encara resulta més interessant,

per no dir rar. Les mides del pergami són d'un metre i trenta centímetres de llarg per setanta-cinc d'ample, escrit amb lletra gòtica meitat en llatí i meitat en català, molt minucios.

Aquest tipus de testament tenia un veritable caràcter extraordinari i privilegiat.

La data, 18 de febrer de 1562, es correspon a l'etapa històrica del regnat del rei d'Espanya Felip II; a la del virrei de Catalunya Garcia Alvarez de Toledo, príncep de Montalbo que era fill segon del gran Duc d'Alba. Bernat Gor, canonge de la catedral d'Elna, era a la Diputació del General a Catalunya (Generalitat).

Amb voluntat de ser exactes, ens remetem a un valuós «Treball Jurídic» d'aquest «Testament Sacramental» fet pel notari de Barcelona Ignasi Permanyer i Casas, publicat a la revista *Època, Butlletí d'Informació Notarial*, números 23 i 24 de l'any 2003.

L'estudi esmentat s'estén fins i tot al seu origen com a institució del dret romà i del seu continuador, el dret català, ben diferent del castellà; i encara la diòcesi de Girona tenia els seus «costums». Besalú gaudia de dret propi en forma de *«Taxas de salaris de la cort ordinària de la Vila i Vegueria de Besalú...»*, que varen ésser aprovades pel rei Felip II a València l'any 1586.

Diu l'autor que el testament sacramental també era vàlid per als militars: «De qualsevol manera que consti la voluntat del militar per escrit o sense ell, serà vàlid el testament pel sol fet de la seva voluntat».

Pel que fa als codicilis, deriven del llatí «Codex» o registre on constaven tots els actes jurídics.

També remarca el vessant històric que aquest testament sacramental té per a Besalú, ja que es tracta d'un document poc freqüent dut a terme a la Cúria Reial de la vegueria que llavors abastava la totalitat de l'antic comtat de Besalú.

El document comença: *«Sàpiga Tothom que l'any 1562 en 18 de gener a la present Cúria de Besalú [...] davant el Magnífic Antic Corts jutge ordinari de dita Cúria per la Catòlica i Reial Majestat [...] Arriba i compareix Madona Feliciana Costa Viuda de Gabriel Gayolà «alias» Costa de Lapart que fou pagès del veïnat d'Agimont.»*

Feliciano demana que la darrera voluntat del seu marit, anomenada *codicilis*, sigui feta testament sacramental.

També demana que es facin els tràmits de jurament dels testimonis i d'entre ells hi sigui Bartomeu Gallisa, àlies Gayolà, com a representant de la seva filla Montserrat Gayolà, que és la propietària del Mas Gayolà.

De fet, el testador no nomena hereu sinó que fa dos llegats. Vol que els censos, delmes, tasques i censals que ell ha comprat siguin per al mas Costa, però que no els puguin vendre, i si arribés el cas, que els hereus del mas Gayolà els poguessin «prendre» i que la seva muller Feliciano fos senyora potent usufructuària seva.

El jutge posa en marxa el procediment judicial i públicament diu: «*Ara hoitats tothom*»... i els funcionaris notificant al poble des de la plaça major «*a so de trompeta*» «*presentes i oients moltes persones convocades i existents en copiosa multitud.*»

Finalment signen: el notari A. Pagès, l'escrivà públic de la Cúria Reial, el jutge J. Antic Corts, i M. Clarella, notari públic.

Al l'estudi esmentat, el Sr. Permanyer dóna el nom i el número dels nombrosos personatges que actuen a la Cúria Reial de Besalú tot remarcant que malgrat les guerres en què Espanya i Catalunya estaven immerses, aquest organisme seguia funcionant i solucionant els problemes de la vida social del país. Aquesta funció d'assessorament o *reunió* és el que determina el seu nom de *cúria*, aquest lloc o marc on es va anar fent la història d'aquesta vila i el seu comtat. Fins a l'època borbònica.

El seu edifici, d'un gòtic civil català sobri i solemne, és actualment la seu dels Amics de Besalú i el seu Comtat, que el rescataren de l'oblit l'any 1973.

Cal agrair al Sr. Permanyer l'estudi esmentat, que ha fet possible de comprendre millor el valor del document en tots els seus aspectes i l'interès que presenta per Besalú i la seva Cúria Reial.

Després de la mort de Gabriel Gayolà, àlies Costa, la seva viuda, Felicianà Costa, féu una concòrdia amb la família del seu marit, és a dir, amb Montserrada Gayolà, muller de Bartomeu Gallisa, àlies Gayolà, i la seva filla, una altra Montserrada Gayolà, casada amb Pere Oliveras, àlies Gayolà, amb intervenció també de Pere Gayolà, àlies Costademont, de Fares. Tot aquest afer resta explicat al llarg del pergamí número 25 del plec «R» amb data de 1566 signat pel notari Pere Prat de Besalú.

Entre d'altres coses, aquest document palesa que el cognom Gayolà es manté per davant dels que naturalment pertoquen. Tant pel que fa a la mateixa saga Gayolà com als col·laterals com els Costa, o els Costademont.

Aquest fet és freqüent entre famílies que volen conservar el cognom o bé el nom de la casa, però pel que fa als Gayolà, es pot pensar si seria també per gaudir del privilegi militar que els eximia de certs impostos fiscals ja que, en dates posteriors, trobem repetidament membres de la família Costa de privilegi militar decorats en escriptures notariales i, fins i tot al segle XVIII, anticipant el cognom Gayolà al Costa.

Sembla que no hi ha res legislat sobre aquest afer, però sí un costum molt generalitzat que el nom d'una casa o una família garanteix certs drets. Una nota de l'any 1730, facilitada per Mercè Rifà, referida al mas Serrat, diu: «*Amb expressa declaració a son hereu airan de fer personal residència y continua habitació en la casa del sobre dit mas conservant lo nom perpetuament de manera que contrafet lo predit resten privats de esta successió... Els fills y descendents que*

le succeiren en dit mas... a fi de que pugan conservar dita heretat a aquella units i així altres drets y crèdits amb la herència del sobredit pare.»

JOAN PERE COSTA

Tenim una llibreta de gran format folrada de pergami (carpeta K) de Joan Costa de «privilegi militar decorat» encetada l'any 1592 i escrita en llatí.

Esmenta almoines fetes al priorat del Sant Sepulcre de Palera, al prior de la col·legiata de Santa Maria, a l'altar de Santa Anna de la Parròquia de Sant Vicens, a l'»*offici*» de l'obra de la sagristia de l'església de Santa Pere. Signa el notari del monestir Antoni Soler. També funda un aniversari «*pel be de la meva ànima*» a la Col·legiata de Santa Maria *infra castrum*.

Hi ha nombrosos documents referits a Joan Costa en una altra llibreta petita folrada de pergami antic cantoral usat que anomena «*Canolars*» i hi anoten dades segons els mesos de l'any. S'inicia el 1590.

En la llibreta gran i al full corresponent al mes d'abril és on trobem anotada la genealogia dels Costa feta l'any 1794 pel prevere Joan Blanch, rector del Mor i beneficiat de l'església de Sant Vicens. Ell mateix diu: «*Fet per memòria ja que de ells no s'en sabia res.*»

Al mes d'abril hi ha una escriptura signada pel notari Joan Morató de Santa Pau on apareix Baldiri Solà del Mas Solà de Batet i altres que fan «*fermansa*» a Joan Costa, que compra a carta de gràcia l'any 1570. Una altra de 1565 en què Joan Pere Costa compra a Antoni Verntallat de Sant Privat d'en Bas i signa el notari d'Olot Hieroni Bassols.

Joan amb son fill Miquel signant una escriptura sobre un cens. Apareix Joan Llaudes de Besalú i Leonor Barraca del veïnat de Fornells i «*la Fon d'en Cinto*». El cens de «*2 gallinas bonas a rebre el dia de Sant Vicens*». Juren per Déu i els quatre evangelis. El notari és Josep Gosa, substituït de Joan Pere Fontanella, que era el titular el 4 de IX de 1627.

Curiosament l'il·lustre juriconsult olotí fou notari de Besalú, però sempre hi mantingué un substituït, ja que ell fou dedicat a la seva carrera política com a cap de la Guerra dels Segadors (1640-1655). Fontanella era nebot de l'abat benedictí del monestir de Besalú, Benet Fontanella, i mentre ell visqué estimà de mantenir aquest lligam.

Joan Pere Costa fou casat amb Margarida Sans de Maià i en segon cop amb Elisabet Costademont Hospital, del veïnat de Fares.

MIQUEL COSTA

A Miquel Costa el trobem als capítols matrimonials de la seva filla Margarida, que es casa amb Sebastià Cots d'Argelaguer l'any 1630.

Miquel, com a pare de «*la esposa esdevenidora*» li destina 221 lliures barceloneses, 2 caixes amb «*sos panys y claus y tancaduras*». Vestits i joiells «*de sa persona*».

Insisteix en el privilegi militar del qual gaudien els Costa, reconeguts a les «*consuetuts*» de Barcelona que es dóna als cavallers i les persones generoses. (Autentificat pel notari Morató l'any 1571)

Tot i ser molt antic, aquest privilegi fou confirmat el 20 de maig de 1601, i eximia de l'allotjament de tropes en cas de guerra. Per aquest motiu es comunicava als ajuntaments per aplicar-lo. És la primera vegada que trobem un membre de la família Costa «*de privilegi militar decorat*».

Si bé és cert que d'entre el fons documental Costa trobem repetidament esmentat aquest privilegi de generositat en documents notariaus oficials referits als Costa, també ho és que no s'hi troba el de «*titularitat*». Aquest fet permet sospitar que l'esmentat privilegi de generositat podria esdevenir del parentiu amb la família Gayolà al casament de Feliciano Costa amb Gabriel Gayolà a redós de l'any 1521.

Pel que fa a la dot de Margarida, detalla que tant els diners com l'aixovar, si no tingués descendència, haurien de tornar a l'hereu Costa.

El nuvi, «*marit esdevenidor*,» farà presents del vestit nupcial, els joiells d'argent o coral. I el seu pare Cots estipula que el nou matrimoni visquin tots junts al mas Cots i se «*promehescan de menjar i beure, calçar i vestir y totes les altres coses tant en sanitat com en malaltia dels drets y compromisos del herdament*». Seguidament disposa del seu enterrament com si fos un testament. També l'atenció a la seva muller «*mentre es conservi viuda y casta*».

Miquel Costa es casà per primer cop amb Anna, i en segones núpcies amb Margarida, que ja era viuda de Francesc Oliveras, l'any 1648 (segons escriptura del notari Iacobus Piferrer).

Les dades de Miquel Costa són coincidents amb les de la Guerra dels Segadors, que possiblement no els afectà pel fet que els esdeveniments restaren mes centrats a Barcelona. Si bé és cert que fou provocada pels abusos dels allotjaments de tropes, els caps dirigents eren, certament, a la capital del Principat.

Tot i això, a l'arxiu de la família Llaudes de Besalú consta que Miquel Llaudes i Gayolà, que era sotsveguer d'aquesta vila i «*ciudadà honrat de Barcelona*» els anys 1642, lluità a favor del rei d'Espanya, Felip IV. Per aquest motiu fou detingut i portat a Perpinyà. Tan sols assolí sortir de la presó per influències de l'abat Montpalau, que era del partit frases, i a un fort rescat.

JOAN COSTA

Joan Costa del veïnat de Lapart, propietari i senyor útil del mas Costa «*de privilegi militar decorat*», el trobem als seus propis capítols matrimonials l'any 1692 amb Mariana Güell, dotada amb 425 lliures, de dues caixes amb claus i «*tencadues, vestits y joiells de sa persona*». Güell diu que si la seva filla Mariana morís sense fills, els béns dotals tornarien a l'hereu Güell. Signa el notari Hiacobi Piferrer de Sant Pere de Besalú.

També els capítols matrimonials de Teresa Costa casada amb Anton Conill pagès d'Olot el 20 de juny de 1683.

Joan Pere compra a Bartomeu Puig de Fornells dues peces de terra el 6 d'agost de l'any 1692.

Dóna les llindes. L'escriptura és llarga pel fet de tenir-hi sembrats i «*artigats*», per la qual cosa hi posa condicions. També pel dret de Foriscarpis. Signa el notari Miquel Subias de Besalú.

Al mateix document, Joan parla del seu testament i nomena manumissor el prevere Miquel Costa, canonge de la col·legiata de Santa Maria *infra castrum* de *privilegi militar decorat*. Encomana la seva ànima a Déu i vol ser enterrat «*en lo fossar de ma casa*». Vol que es facin les caritats de costum i se celebrin tantes misses d'aniversaris com es pugui. Deixa obligació de fundar un censal a Sant Vicens de 42 sous anuals. També al «*bací de les ànimes*», «*del Santíssim Sacrament*», de l'altar de la Verge del Roser, una missa perpètua a l'altar major de l'església de Sant Vicens. Vol que visquin tots a can Costa «*tant en salut com en malaltia*», «*fent-li do de llit, cambra y tot aliment necessari segons sa qualitat*». Signa Hiacobus Piferrer, notari del monestir de Sant Pere (nota 3).

D'entre els documents que aplega el fons documental Costa, n'hi trobem un que es fa el 5 de juliol de 1618 per requeriment de Joan Costa, agrícola «*de privilegi militar decorat*», veí de la Part d'Agimon; amb el notari Pere Miquel de Sant Pere de Besalú com a substitut del titular Joan Pere Fontanella. Un altre notari és Pere Farreras, autoritat apostòlica en tot el Principat de Catalunya i comtats del Rosselló i la Cerdanya.

RAFEL COSTA

De Rafel Costa tenim el seu testament, que és alhora una petita biografia. Rafel és fill de Joan Costa i d'Anna, difunts. Fa el seu últim testament i nomena manumissora Maria Batlla «*caríssima muller mia*». «*Abans que res encomano la meva ànima a l'Altíssim que vulgui tenir-la a la seva glòria*». Vol ser enterrat a la sepultura o «*vas*» dels Costa «*amb mos passats*» i dir 25 misses. Vol que la seva muller sigui cuidada mentre es mantingui «*vídua i casta*». Vol que Barònica i

Rosa, filles de la seva primera muller, Margarida, siguin dotades quan es casin. Vol que l'hereu sigui el seu fill Rafel, també de la primera muller, i que ho siguin d'aquest els mascles de major a menor, preferentment a les dones.

Vol que es paguin 12 lliures a la parròquia de Sant Vicens cada any pel seu aniversari. Ho signa dins la cambra on està malalt conjuntament amb el magnífic Josep Puig, doctor en medicina i altres testimonis, entre ells, el notari del monestir de Sant Pere de Besalú l'any 1693.

A continuació del testament consta un inventari dels béns de la casa, que diu: *«En una taula llarga d'una post amb sos capitells d'un cayrat. Item. son banc aparedat. Item. Una caixa dolenta amb pany y clau dins la qual hi ha un caixonet amb 3 colleres de plata, uns rosaris de coral encadenats en plata, una gargantilla de perles a la antiga. Item. Un fil de corals petits. Item. Unes arracades de or y un anell. Item. Una squella. Item. un clauer tot de plata. Item. Un gipó de tafetà de color de rosa seca. Item. una mantellina de seda et un gipó y mànigas de seda. Item. unas faldillasde seda folrradas de tela blanca. Item. Un capuxó petit de criatura. Item. una plega de fil. Item. coxueras vemellas y blancas. Item. 3 camises dolentas de ome. Item. En lo porxo un bufet de arbre blanc. Item. 2 bancs de un tros de cayrat dolent. Item. una camisa de drap dolent. Item. 3 entors de lli usat. Item. dos camises de ome de roba de casa... 2 padellas una gran y altre petita. Item. 2 parols un de gran y altre mitjensera. Item. una folrrada de aram. Item. unas grellas, Item. dos astos y ferros per penjar Item. dos capmascles. Item. Una pala de foc. Item. dos candeleros de llautor. Item. una copa d'aram dolenta. Item. 7 caixas entre bonas y dolentas. Item. un escambell. Item. Una romana grossa. Item. Una tobollola amb puntas de tela prima. Item. un caller de oli y vi. Item. 7 pilas de pedra entre grosas y petitas. Item. una tina gran. Item. 8 botas entre grans y petitas. Item. una triadora d'aram. Item. Una xada y un magall. Item. Item. Una destral y un magall. Item. dos llauras amb sos gorniments. Item un perpal de ferro.»*

Aquest inventari ens palesa el que abastava el parament d'una masia pagesa benestant al segle XVII, certament austera, si hi és tot.

Hi ha el testament de Margarida l'any 1676 que encomana els seus sufragis i que posin llum a l'altar de Santa Margarida de l'església de Sant Pere tots els diumenges *«en remissió dels meus pecats»*. Notari del monestir de Sant Pere.

També els capítols matrimonials de la germana de Rafel, que es casa amb Baldiri Barraca de Lligordà amb les corresponents clàusules, dot i aixovar.

Una concòrdia celebrada a la Cúria Reial de Besalú entre Rafel Costa i Miquel Lladrera signada pel notari Francesc Puig tot rectificand unes llindes inexactes que fou motiu d'un judici llarg (21 fulls de la llibreta).

Diferents rebuts del mas Pellatge a l'església de Santa Maria de Besalú per *«duas gallinas bonas i 7 sous»*.

Un altre rebut de Jaume Ferrer Noguer d'un «*parell de gallinas*» l'any 1765. Àpoca de 21 lliures de moneda barcelonesa «*que son bon compte*» firmada per Joan Pujula de Juinyà a favor de Rafel Costa. Signa el notari Albert l'any 1721. Segell del rei Felip V.

RAFEL COSTA

Una de les notícies que ens arriben de Rafel Costa és un àpoca signada l'any 1654 que R. Creuset, tragner de Besalú, fa a favor de Rafel el 4 de desembre de l'any 1704 en poder del notari de Sant Pere de Besalú A. Albric i diu: «*Son noticies del passat*». Signa R. Creuset entregat als hereus Costa Rafel i Narcís, pare i fill.

El beneficiat de l'església de Sant Vicens, prevere Francesc Blanch, rector d'Ausinyà i el Mor, rep de Rafel Costa 3 dobles de l'olibet de Sant Agustí l'any 1705.

Una altra àpoca de 21 lliures de moneda barcelonesa que és a «*bon compte*» firmada per Joan Pugiula de Juhinyà de Sant Martí de Capellada a favor de Rafel Costa de Lapart. Signa el notari de Besalú Miquel Berga l'any 1721. Segell del rei Felip V.

Una altra escriptura és la lluçió d'un censal signat per Feliu Vila de Sant Esteve d'en Bas a favor de Rafel Costa. Notari Jaume Oliveras d'Olot. Any 1736 amb segell del rei Felip V.

Una germana de Rafel es casa amb Baldiri Barraca de Lligordà l'any 1693. Als seus capítols matrimonials descriuen llargament l'aixovar en cinc fulls.

Rafel Costa fou casat el primer cop amb Anna Maria Orts d'Argelaguer i en segon amb Teresa Simó de Sant Pere Pescador l'any 1691. Hi ha els capítols matrimonials molt llargs i detallats en llatí i català. Signats pel notari Miquel Subiras amb la intervenció del prevere sagristà de l'església de Fortià. Teresa rep «*tres anells d'or ço és un de diamant, altre de perles amb un pedra violada y un altre encaixat a punta de diamant amb una pedra encaixada, dit rrubi.*» El seu pare la dota amb 600 lliures i diu que si no assolís fills, que «*Deu no vullas*», caldria que retornessin a l'hereu Simó.

NARCÍS DE GAYOLÀ I COSTA

De Narcís Gayolà Costa tenim els seus capítols matrimonials amb Civina Pujol Oliveras d'Argelaguer, signats pel notari Berga de Besalú el 21 d'agost de 1739 amb segell del rei Felip V, i diuen així: «*En nom de Nostre Senyor sia Amen. .Inspirant lo Esperit Sant y la Divina gràcia; Narcis fill de Rafel y de Teresa Simó...*» Civina té els pares difunts, el seu tutor és el prevere Onofre Agustí, rector d'Argelaguer. La seva dot és de 500 lliures i l'aixovar és el següent: «*Un vestit*

nou y faldillas de estamenya, una negra y amb sa xopella al escot amb son faldallí o guardapie, gipó y manegas de xanellor, dos espuxas xo es una de goraria y altre de escot negres, un debantal de seda de alducar, dos capells guarnits de puntas, dos dormidors també guarnits de puntas tots nous y 5 camisas novas xo es una de tela casera y las restants de tela de casa, dos vestits ço es una ropilla y faldillas de escot negre amb son guardapie de Cadis vermell y lo altre ordinari, dos caixas usadas amb sas panys y claus, 4 llensols, 3 estovallas, 11 tovallons, 3 aixugamans, una pala de ferro de foc, unas graellas y unas torradoras, una aixada, una paella, un morte amb sa ma de fusta, un llit, un ast, una màrfaga, una pila de pedra per posar oli, 11 botas.» Hi ha també herència de censals.

Al final hi ha la condició, llavors tan normal, que si Civina moria sense descendència tot tornaria a la casa paterna a mans de l'hereu «*la doncella sposada esdevenidora*».

El document és molt llarg i repetitiu, però també il·lustratiu de les formes, les maneres de fer, d'expressar-se, els detalls que havien de marcar la vida del nou matrimoni, la formalitat notarial, el respecte a la família i als seus costums, l'economia pairal, etc. Són tot un quadre que palesa com era la vida pagesa a la primera meitat del segle XVII.

Encara el 29 de març de 1755 trobem Pere Badia i Puig amb Anna, «*sa muller*», que venen a Narcís Costa un «*dret de fatiga*» i que Anna renuncia al «*dret valeyà*» a favor de les dones. Signa el notari M. Ententas.

Narcís Costa arrenda una casa anomenada la «*Casa Nova d'en Costa*» amb dues vessanes de terra. Firma Magdalena Falgas i el notari M. Berga l'any 1749 amb el segell del rei Ferran VII. Hi intervé l'administrador de la confraria de la «*Santa Vera Creu*» de la Col·legiata de Santa Maria *infra castrum*, la «*cofraria de Santa Llucia*» de Sant Vicens, la comunitat de pobres de Sant Vicens i l'obra de la sagristia de Sant Pere que gravaven la finca.

És justament en aquesta etapa històrica que té lloc la guerra de Successió (1700-1714). I el fet que un dels fills, en Rafel, fos Mosso d'Esquadra fa sospitar que els Costa foren partidaris del rei Felip V. Tot i que aquesta guerra fou un trasbals per a tot el país, no sembla que els Costa en fossin afectats.

ONOFRE GAYOLÀ I COSTA

No disposem de moltes notícies d'Onofre, però les que tenim són interessants. Sens dubte ho serien més si fos possible llegir els 19 folis molt esborrats datats de l'any 1729 amb segell del rei Felip V i 11 folis més de l'any 1739. Possiblement sabríem el nom de la muller d'Onofre, ja que fins aquí no ens consta. Tan sols una època signada pel notari Miquel Ententas com a rebut de 475 lliures que Pere Pla

lliura a Narcís Costa com a dot de la seva filla Magdalena, promesa del seu fill Onofre. Sembla que el casament no es fa i retornen el pactat.

En canvi, sí que tenim notícies familiars per una concòrdia celebrada a la Cúria Reial de Besalú i a la Reial Audiència del Principat. Aquesta concòrdia aplega els germans d'Onofre: Baldiri (domiciliat a Pontós), Francesc (a Besalú) i Rafel «*Mosso d'Esquadra de Valls*» (domiciliat a Barcelona) que reclamen no sols la legítima que els correspon sinó 275 lliures cada un «*pel gros valor dels bens*» del seu pare Narcís. Signat l'any 1791 pel notari Ententas i segell del rei Ferran VI. Alhora la germana Barònica, que era casada amb Jaume Condomí, rebé també la seva part l'any 1782, segons escriptura del mateix notari i segell del rei Carles IV.

Onofre compra una terra anomenada «Joc de la Rutlla», que anteriorment fou del Magnífic Montpalau, on apareix Francesc Ferrer i Ribas en data de 1784. Segell del rei Felip V.

El fet que Rafel Costa aparegui com a Mosso d'Esquadra palesa que els Costa eren amatents a l'ajut del país. Justament, segons diu l'historiador Joan Papell, foren fundats per Pere Antoni de Veciana, que era alcalde de Valls i ferm partidari del rei Felip V «*para capturar mahechores y facinerosos*» l'any 1713 a Valls.

De fet, a les acaballes de la guerra de Successió restaven mig amagats els partidaris de l'arxiduc d'Àustria, dits austracistes, que no acceptaren el Decret de Nova Panta i s'escaparen en grups o escamots amb cert esperit de supervivència que esdevingueren partides de bandolers.

Amb el temps els Mossos d'Esquadra foren tinguts com a complement de l'exèrcit regular. En realitat els Mossos foren continuadors del Somatén Català i dels Miquelets.

Del conjunt documental Costa, el primer que apareix escrit en castellà és de l'any 1783 fet per l'«*Alcalde Corregidor de Besalú*». Des d'aquesta data els escrits oficials són redactats en aquesta mateixa llengua substituint el llatí i el català d'antuvi.

Seguint les passes d'Onofre, trobem un document de l'any 1793 amb segell del rei Carles IV que diu: «*Confes que el magnífic Onofre Costa pages de Privilegi Militar decorat m'ha pagat 90 lliures*».

Sobre la contribució del cadastre, «*és força del privilegi militar de generositat que el salva de dita paga*». Notari M. Gaffas de Besalú. Aquí trobem els beneficis fiscals de què gaudien els guardonats de dit privilegi militar, del qual Onofre fa ús. Encara és ell mateix que d'entre les seves despeses per treballs burocràtics consta que paga 3 lliures i 3 sous l'any 1795 per còpia del títol de noblesa dels Costa a l'arxiu reial. Per còpia simple del privilegi, 1 lliura i 85 sous. L'arxiu reial de Besalú és la mateixa cúria que presidia el veguer.

Sembla, doncs, que Onofre es preocupa per la documentació familiar. Sens dubte, caldria situar aquí la genealogia feta pel prevere Joan Blanch, rector

d'Ausinyà i el Mor, beneficiat de l'església de Sant Vicens de Besalú que ell mateix diu: «*Fet per memòria ja que de ella no s'en tenia notícia*». La data és coincident i acaba, justament, en la generació d'Onofre, la qual cosa ens permet de fer l'arbre dels Costa.

És a partir d'aquí que trobem que els Costa utilitzen com a primer cognom el Gayolà, de manera que les gestions que Onofre fa a l'Arxiu Reial així li ho permeten.

La recerca feta actualment no ens aclareix ben bé el privilegi Costa, tot i que podia derivar d'anterior categoria com a «Homes de Paratge», que certs autors equiparen als de «privilegi militar de generositat», o bé podria derivar del seu parentiu amb els Gayolà pel casament de Feliciana Costa amb Gabriel Gayolà. El cert és que a partir de la recerca feta per Onofre posen el cognom Gayolà abans que el Costa.

Hi ha una «*Definitio*» de censos firmada pel monjo Fra Ramon de Huguet obrer del monestir de Sant Pere de Besalú a favor d'Onofre Costa l'any 1784. Notari M. Ententas i segell del rei Carles III.

El monjo dóna a Onofre d'Agimon tots els censos, lluïsmes, foriscapis i dames drets documentals sobre una peça de terra campa plantada d'oliveres al lloc «Soc de la Rutlla», situada al camí que va a Sant Ferriol. Dóna les llindes que són amb Francesc Ferrer Noguer i Ribas, «Ciudadà Honrat de Barcelona», amb Joan Caulas i amb el Sr. Joan Llaudes d'Oriola. Una altra *peça* que llinda amb el «Rec dels Molins», que mostra que en aquelles dates hi havia més d'un molí.

Onofre Costa sembla pròdig en almoines, ja que trobem una certa *fundació* a nom seu. També una escriptura segons la qual ha pagat a Fra Ignasi, sagristà del monestir de Sant Pere, 19 «*quartes*» d'oli l'any 1782 «*ne fa tots anys*».

Cal recordar que passada la guerra de la Independència es va refer part de l'antic monestir i que fou habitat novament pels monjos benedictins, després, exclaustrats per la llei de 1835, i posteriorment retornats fins a l'any 1925.

NARCÍS DE GAYOLÀ I COSTA

De Narcís de Gayolà i Costa, en tenim moltes notícies, sempre a través dels documents oficials, ja que el trobem immers en conflictes tant oficials com personals. De fet, el primer document és de l'any 1801, referit a un «*debitori*» de 130 lliures pel preu de lluir i quitar una peça de terra anomenada «Coll de Bruch», firmada per pare i fill Puig a favor de Maholà, servant els lluïsmes, foriscapis i fatigas. (Els Puig no signen perquè no saben escriure.) Porta el segell del rei Ferran VII. (Maholà era sogre de Narcís.)

Morta la muller, Maria Maholà, Narcís es casà per segon cop en una edat en què les seves dues filles ja eren casades, la qual cosa provocà certes reaccions.

La filla gran, pubilla, es deia Maria i era casada amb J. Viñas del mas Viñas d'Ausinyà. La segona, Francesca, era casada amb Baldiri Teixidor. Aquesta, en

veure el seu pare casat per segon cop, va fer una demanda acollint-se al testament de la seva mare del mes de juliol de 1807 (fet pel notari Gaffas de Besalú) en reclamació de la legítima materna i també de la paterna en forma de «*Subsidio de Alimentos*».

Varen arribar a un judici i reconciliació que s'envià a Narcís a través de l'alcalde constitucional de Besalú. Narcís no s'oposà a la legítima materna, que era de 220 lliures. Però sí al subsidi d'aliments que li semblà «*impertinente e infundado*». Aquí explica que els subsidis són per als fills quan són petits i no pels que poden viure del seu ofici i parla de l'autor Miquel Molina, que en la seva obra *Los Fueros de Aragón*, a la pàgina 145 diu: «*Etiam gorentes tantam alimentare filios etiam de bonis videlitates si fili no havent aliendi ut sui foro primo titulo de alimentis*», i que ell sí que va alimentar-les mentre foren sota la seva «*pàtria i potestat*»... i no ara que ja tenen els seus marits, que tenen obligació d'alimentar-les, i que, per tant, el tribunal no pot condemnar-lo.

Que el deure del marit és el mateix que en cas que la muller sigui «*indotada*».

Narcís, en defensa pròpia, arriba a esmentar la legislació del jurisconsult olotí Joan Pere Fontanella al seu llibre *Pactis Nubciàlibus*. És una carta de l'advocat Pere Puyol del 29 de juliol de l'any 1840.

Francesca reclama els «documents» que li donen suport, i aquí respon Narcís amb una notícia aclaridora, que diu: «*El motivo de tenerlos escondidos muy distantes de casa y por razón de las actuales circunstancias y particularmente temeroso de perderlos desde que fué preso y escondido en guaridas rebeldes por la fuerza de mi partido.*»

Narcís, doncs, visqué la guerra carlista molt viva encara en aquestes dates. Tot i que no precisa el bàndol en què lluità, es pot pensar que fou el carlista si tenim en compte la força d'aquest partit a la zona de Besalú.

La demanda finí amb un judici i reconciliació l'any 1884. Als documents consta sempre Narcís de Gayolà i Costa de privilegi militar decorat i els advocats utilitzaren la fórmula jurídica de «*Senyor meu principal*».

Hi ha vint cartes entre l'advocat Esteve Petit d'Olot i el de Besalú Joaquim Hortuño referits a les tasques burocràtiques fetes i a les despeses corresponents, fet que palesa la complexitat de l'afer.

Evidentment que Narcís de Gayolà i Costa visqué una etapa històrica difícil. Les mateixes dates del plet 1800-1818 abasten la Guerra de la Independència (1808-1814), que va tenir repercussió a tot nivell en la vida nacional i tal volta encara més a Catalunya per raó de la proximitat fronterera amb França. Alhora que a Besalú la retirada de les tropes de la Grand Armée de Napoleó volaren les muralles properes al pont, el castell i destruïren el claustre de Sant Pere, entre d'altres malifetes. Per tant, es pot pensar que el plet entre Narcís i els Puig a causa de les terres de «Coll de Bruch» fou tan llarg i costós com a resultat d'aquests esdeveniments.

La documentació detallada abasta 63 folis de paper segellat, sovint signats per notaris. Un altre paquet de 74 folis corresponents als tràmits finals. En total, 140 folis.

El lligall que conté el primer paquet diu: «*Narcís de Gayolà contra Joan Bautista Puig-Traslado a Gayolà. En la Real Audiencia y Sala que preside el noble Sr. José Ignacio Golordas.*» Al final hi ha tres escriptures notariales amb el segell del rei Ferran VII. Notari Ambdon Julià i Boy.

Finalment s'acompanya una carta reial signada a la cort reial de la Reial Audiència de Barcelona presidida per Ignasi Llorens «*Reial Oidor*». S'adreça a l'alcalde de Besalú i diu que coneix l'afer i encarrega que els contendents Narcís i Puig nomenin testimonis objectius que ho determinin secretament en paper segellat. I que donin final al plet tal com la Reial Audiència estipula. Signa el llarg text el marquès de Calzada José Ma. Seoane, degà; Bonaventura Vidal II. Itrissm. «*De Càmara del Rei Nuestro Señor*». Porta el «*Sello Real*» en lleu. Ferran VII. Simon Armadà, que llavors era alcalde de Besalú, donà trasllat de la reial carta.

El plet es dóna per acabat l'any 1820, però el segle XIX continua amb les seves turbulències i pocs anys després, el 1835, la Llei de Mendizábal expropia els béns de l'Església. Tant Narcís com la seva filla Maria redimeixen sengles censos. Un que beneficiava el convent dels Carmelites d'Olot i un altre, l'hospital de pobres de Besalú.

JOSEPVIÑAS I GAYOLÀ

Curiosament, a les escriptures hi havia imprès el mateix decret que s'encapçala així:

«*S. M. La Reyna se ha servido espedir con esta fecha el real decreto...*». Signa el notari de Besalú M. Gaffas el 1851 (consta que Maria no signa perquè no sap escriure).

Tenint en compte que a Narcís li calgué suportar dues guerres, un plet de 18 anys de durada alhora que les discrepàncies amb la seva filla Francesca, és previsible que patís una gran davallada tant personal com patrimonial, de la qual la seva mateixa filla i hereva, Maria, no es recuperà. La prova és que en morir Maria, el seu marit, Josep Viñas i de Gayolà, restà usufructuari, i fou ell qui arribà al límit de vendre el mas Costa conjuntament amb el seu fill Pere Viñas Ras, de 28 anys.

L'escriptura és signada el 3 d'agost de l'any 1886 pel notari Joaquim Matas a favor de Júlia de Ferrer Noguer i Carreras de Campa, acompanyada del seu pare, Joaquim de Ferrer Noguer i Ciurana. La compra es referia al mas i a 52 hectàrees, i també consta que era afectada de diverses cargues.

La intenció determinant que els Ferrer comprassin aquesta propietat fou ampliar la que ja tenien fronterera als seus masos Candara, Corral i Fruitós.

La família Ferrer continuà en aquesta propietat al llarg de cent anys. Les fotografies que acompanyen aquest text són d'aquesta etapa i la imatge de la Verge en relleu de bronze que era destinada a presidir la «*Font de la Immaculada*» no arribà a col·locar-se, i resta a la casa Ferrer de Besalú. És signada per l'escultor Devesa i fosa per Barberí, d'Olot. És d'estil modernista, propi de l'època.

Igualment pel que fa al plànol signat per Xavier de Ferrer i Lloret (marit de Júlia), que era «*enginyer de montes*» (actualment *forestal*) i llicenciat en ciències exactes. Ell va fer també al mas Costa una rajoleria per a l'aprofitament de la terra d'argila, el sotabosc i l'aigua mitjançant un petit aqüeducte que va treballar fins a l'esdeveniment de la industrialització. Igualment féu la carretera forestal que des del mas va cap a «Coll de Bruc» i encara fins a la capella del Sagrat Cor que ell va construir, conjuntament amb la seva muller Júlia de Ferrer Noguer, l'any 1900 en mostra de la seva encesa devoció.

Xavier de Ferrer i Lloret assolí un gran èxit professional en fer el projecte de fixació de les dunes d'Empúries i el Montgrí com la seva realització a les darreries del segle XIX fins a 1909, en què va morir. Fou condecorat amb la Gran Creu d'Isabel la Catòlica per real decret.

El mas Costa ha esdevingut un centre de turisme verd amb nova vitalitat i s'ha adaptat a la demanda dels nous temps. Permet als turistes gaudir d'un indret que encara conserva l'encís natural. El record de les centúries passades sobre les pedres és evident. El regust del passat corprèn i convida a l'estat plaent de la contemplació com una espera que les parets ens expliquin les històries viscudes, que semblen contes.

La pau i el silenci són reconfortants, el paisatge és ample i assolellat. Tot i que està ben comunicat, dóna l'agradable sensació que és lluny del dinamisme frenètic i sorollós dels centres turístics. El mas Costa, que ha viscut centúries al ritme que marcaven altres temps, ara conserva l'ambient rústec i el contacte amb la natura que ens retorna a l'ambient de què gaudiren els nostres avantpassats.

DOCUMENTACIÓ I ANOTACIONS

¹. D'entre el fons documental Costa, hi trobem la còpia legalitzada del document que s'encapçala així:

«Aliud exemplum aus honorem regi Rex Ferdinando fueri alias region confirmamus.

El 19 d'agost de l' any 1496 i posteriorment el 15 de maig de 1503 anomenà altres persones semblants, per quant algú ha volgut dir que dit privilegi de generositat no podia sufragar a dits homes ni algun d' ells i que no eren fets cavallers dins un any conforme not. La conformitat del Rei Pere de gloriosa memòria. Diu que aquest Rei a les corts celebrades a Montçó fa per altres virtuts, que en temps de l' expulsió dels moros de Catalunya se troba aquest privilegi de Vostra Reial Altesa de «homes generosos de paratge» per temps conservat per la tradició corroborat per dit Príncep i és viu encara tal com fou feta per dit Príncep i vostra Reial Magestat concedit «perço» es suplica que part de dits homes absents de dita llista han impetrat lo dit privilegi en dita forma a Vostra Reial Magestat que li placia sentenciar i entregar a dits homes e a llurs successor per hereditat de deixar afuntar (gaudir) de dit privilegi en perpetuïtat per gràcia de Vostra Reial Magestat confirmar dit privilegi. Concedir a dits homes l'anomenat privilegi de generositat i de paratge i deuen ser dits i pugen ser Sots-Veguers en la seva Vegueria i quan les Corts sien celebrades en lo monestir de Santa Anna de Barcelona Vostra Reial Magestat solament disposa dels Sot- Veguers de vint homes de honor. PLAU AL SENYOR REI- ITEM. Que no sian tinguts a pagar coronatge ni maridatge ni fogatge ni sian tinguts.....tables reials ni paguin lleuda ni passatge ni barra ni pontatge ni ningun altre us, ans sia sabut per ells i cabalcadures i bens llurs i familia llur. PLAU AL SENYOR REI que sien tractats com son los militars en lo dit Principat. ITEM. Que si llurs bestiaris grosos entraran i passaren en algunes terres de alguns veïns i altres on se vulla, no sian tinguts a pagar pagus algú ni penas sino tampoc solament talas a mala feta si alguna serà la que hagi feta ans judicad i los prohomes en la Vila o parròquia que acordin portar .PLAU AL SENYOR REI. -ITEM. Que los dits homes de paratge i altres de privilegi tenen de la seva propietat i los hereders i descendents llurs pugen enfortir llurs cases que tindran que ffero ciutats e viles per que sien mas deffendides fahen terres i valls ponts i altres enfortiments però que no puguen fer e donar portatge a llurs veïns si alguns no tindran dep. PLAU AL SENYOR REI en temento otorgar als hereus i descendents i línia legítima manem i tement que no sian entesos dits homes en algunes ordenacions ni estatuts que sian los jurats o consols de ciutats o viles o parròquies en cara los síndics de Vegeries los quals se troban en poblats, si

doncs expressament no consentien en dits ordenacions. PLAU AL SENYOR REI-ITEM. Que en lo primer privilegi e ultra los nomenats sien entesos e compresos que els altres generosos qui faeren en la Forssa Vella los que ells o llurs fills han fet en lo predit privilegi i aquells tenen mes algùn no son en la p. vila de Montço. . Han trament . PLAU AL SENYOR REI- ITEM. Que dits homes d' honor i de paratge i tota llur prosperitat se pugan congregar e ajuntar en la vila de Besalú al seu o en part de ditra Vegueria i tractar de llurs negocis i que ocupara el lloc de llur ajuntament de genrositat i de paratge e confirmació de dit privilegi tantas cosas ço voldran ses llicencia e intervenció de algun oficial reial. PLAU AL SNYOR REI.- ITEM. Que no sian tingut anar un trametre en algun habitant cavalcada ni algun so de via fira sino solament la cunnacasió de Princeps nanque e de pau i treva de la forma que els altres militars son obligats i no de altre manera. PLAU AL SENOR REI facin ex inde parte ura humiliter semper la llum ut la capitula veritate et benefics omnia et singula jucis contenta...»

[Autentifiquen aquesta còpia els següents notaris:]

«Antonius Soler del monestir de Sant Pere de Besalú. Segell.

Franciscus Comes, habitat de Besalú, Gerunde et totam Cathalonia, Principatus comitato Rossillone et Ceretanis, notarius públicus sine exepo, testis. Segell.

Nicolas Puig notari públic de Besalú que ha comprovat i verificat per encàrrec de Jacobi Ferrer de privilegi militar decorat de la parròquia de Fontcuberta el 27 d' agost de l' any MDCV Segell»

«Nicolau Puig, per autoritat Reial notari públic natural i habitual de Besalú, Bisbat de Girona i Serriñà, del Consell de dita Vila notaria l'any del Senyor Deu Jesucrist 1601 President en lo dit Principat de Cathalunya lo Exm. Sr.Don Lorenzo Saenz de Figueroa, Duc de Feria , Marqués de Villalba. Senyor de les cases de Jaluca, de su Real Magestat Conseller Lloctinent y Capità General de dit Principat de Cahalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya essent vingut a la Vila y Vegueria de Besalú lo Itre. D. Gaspar de Gurrúa Capità de sa Magestat y Governador de la Cancelleria que Sa Magestat en esta ocasió ha enucada que aquells que son decorats de privilegi de generositat de la parròquia y Vila y Vegueria de Besalú allotjar llurs cases de la dita Cancelleria y llur part pretenet se lo contrari.....del hom Lloreç. Casadevall de lo dit privilegi militar decorat pagès del veïnat de Brugers, Parròquia de Sant Vicens de Maia, parròquia de Besalú procurador de dit col.legi militar e generos fou despaxada de la Reial Cancelleria de Cathalunya a causa baix encertada al magnífic Ftancisco Bohils, comissari reial a càrrec de la dita cancelleria y aposentar aquella y dirigida y és del tenor següent-

LO DUC»

«*Lo Duc de Feria Lloctinent y Capità General, de la Reial Magestat per quant a Llorenç Casadevall de Maia y altres de la sot Vegueria de Besalú y privilegis reials estan en possessió de BERNALLATS ço a militars de generositat y consegüent eren de que en llurs cases no se allotjin y aposentin soldats os diem y encarreguem y manam que en les cases que los tinguer de Besalú vos dirà desengraraesser de la dita guarnició y exempció no allotgen ni aposenten ni sien allotjats ni aposentats soldats alguns que en les uria voluntat. Dat en Barcelona 20 de juny de 1601. DUC de FERIA- Vt. D. Sos. De Mur Rs.-Signa Gabriel Riera*»

[Segueix un altre escrit reiteratiu sobre els drets dels guardonats de privilegi militar, sobretot el de ser lliurats de l'allotjament de tropes. És signat el 26 d'agost de MDCV]

². Segons diu l'autor Andreu Canet i Català a la revista *Nissaga*, butlletí del capítol «Homes de Paratge del Principat de Catalunya», any IV, número 9, de 1986: Els «Homes de Paratge» (és a dir, homes preparats):

A l'edat mitjana els fills de les cases pairals eren investits cavaller amb el nom d'«Homes de Paratge», i eren mobilitzats quan el rei els reclamava. Tingueren molta importància en la història d'Hispania, tot i que no foren reconeguts com a «Quant braç Reial». El rei Jaume I el Conqueridor, al *Llibre des Feyts* en referir-se a la crònica de Múrcia diu que hi havia alguns cavallers «Homes de Paratge».

L'historiador Sobrequés i Vidal al seu llibre *Els Barons de Catalunya i el Compromís de Casp*, esmenta també els «Homes de Paratge».

Josep M. Fernández Cañete al seu llibre *La Nobleza de Cataluña* revista *Hidalguia*, Madrid, 1962 (Intituto Salazar i Castro) diu: «*Los «Hombres de Paratge» son de origen generoso, es decir, de noble linaje, aunque no de procedencia feudal. «Generosos» en el amplio sentido, se daba esta denominación a los que gozaban de privilegio militar. Es decir, militar o generoso, caballero resultaban una misma cosa.*»

La noblesa s'aplicava solament als barons i als magistrats. La resta de l'estament militar eren els «Homes de Paratge» com als petits castells i masies, i els defensaven dels abusos dels grans senyors feudals.

El *Diccionari Biogràfic Albertí* recull una cèdula del 13 d'octubre de 1421 que diu: «*Els Comtes de Barcelona, després prínceps generosos del Principat de Catalunya acompanyats del seu seguici del que hi eren els «Homes de Paratge»*», explicant que «*Exercitan actes belicosos i plens de grans extrenuitats*».

³. Al *Armoria Catalana* de Francisco José Morales Roca, pàgina 285, es diu: «Gabriel Gayolà, generoso de Besalú, casado en 1521 con la pubilla Costa, señora de la casa Costa de Besalú de Agimon, que edificaron la casa pairal de Besalú. Era tercer nieto de Pere de Gayolà «Home de Paratge» de la Miana, señor de la casa Gayolà que assistió a la defensa de Gerona en 1462 y obtuvo del Rey Fernando II el privilegio de Generoso el 23 de febrero de 1481 [...] El Rey Felipe III en 20 de junio de 1601 confirmó su calidad de generosos [...] La rama principal de esta familia se trasladó a Figueras en 1650 y posteriormente a Barcelona en 1776 [...] El Rey Felipe V les concedió privilegio de nobleza el 12-X-1712. Armas heráldicas: de gules tres bandas ondeadas de oro, y bordura de plata con las letras de sable «Nulla sine fidelitate virtus». Con cimera: Un corazón ardiente en llamas de gules. Encima «Fidelitate ardens» [...] «La rama de generosos segundones de la Miana que heredaron la antigua Casa Gayolà perduraron hasta finales del S. XVIII.»

En aquestes dates s'esdevé la guerra de Successió (1700-1714) i la família Gayolà, que vivia a Besalú, fou ferma partidària de l'arxiduc d'Àustria, pretendent al tron d'Espanya en front del pretendent francès, Felip de Borbó. En marxar l'arxiduc per ser emperador d'Àustria, els Gayolà el seguiren fidelment, i aquest fou el motiu pel qual la comtessa Teresa de Vilanova Gayolà i Costa, religiosa a Viena, vengués la seva casa de Besalú a Josep Ferrer Noguer i Serradell el 20 de juny de 1752, pel preu de 100 lliures segons escriptura signada pel notari M. Ententas, amb segell del rei Carles III.

Justament és en aquesta casa, després dels Ferrer Noguer, que a partir de l'any 1886 hostatjà a la seva biblioteca la documentació del mas Costa, objecte d'aquest treball.

⁴. El fons documental Costa aplega també una llibreta folrada de pergami amb pàgines numerades que comença així:

«I.H.S. MARIA- Lo present llibre de albarans és del Senyor Joan Costa de Agimon y parròquia de Besalú, als censos fa lo feu Mas Costa i terres de aquell a qual finat Senyor. Abril de 1699.» Es refereix a Joan i Miquel Costa, que sovint són anomenats amb privilegi militar decorat.

La llibreta es reparteix en set apartats a manera d'índex on consten les almoines per rendes de censos en diners o en espècies destinades a les següents institucions: «Per lo ofici de la sagristia de l'església de Sant Pere de Besalú - Per la camareria de la mateixa església per l'obra i abadia del Monestir de Sant Pere de Besalú - Pel Priorat de Santa Maria «infra castrum»- Per l'ofici de Nostra Senyora de la parròquia de Sant Vicens- Pel Priorat del monestir del Sant Sepulcre de Palera - Nostra Senyora de Santromans de l'església de sant Vicens i el Monestir de Sous.»

Hi ha una cinquantena de rebuts al voltant de l'any 1600 degudament signats, on consta l'import en diners o espècies (blat, ordi, oli o gallines). Solen tenir data fixa, ja sigui per Nadal, Sant Vicenç, etc. «*ho fan tots anys*». Les signatures dels albarans diuen també «*de ma mia pròpia*» i algun document fa constar que és fundat «*unch verbus*». Aquestes dades forneixen noms com Gaspar d'Oms, Francesc de Montpalau, Baldiri Gayolà, Joan Corts, etc. Alguns monjos són pieters, almoniers, infermers, sagristans, cordelers, cambrers, procuradors, tot molt detallat.

FONTSDOCUMENTALS

L'arxiu del fons documental Costa aplega:

130 pergamins

39 documents continguts en una llibreta de petit format

12 documents continguts en una llibreta de petit format

30 documents continguts en una llibreta de petit format

4 documents continguts en una llibreta de petit format

2 llibretes de gran format amb el seu contingut

1 llibreta de gran format amb el seu contingut: «Carpeta K»

34 documents corresponents a Narcís i Onofre Costa

140 folis corresponents al plet de Narcís Costa

40 folis molt esborrats corresponents a Onofre Costa

Diversos folis aliens al tema

Arxiu de la Corona d'Aragó

Biblioteca de Catalunya

Arxiu propi de la casa Ferrer Noguer de Besalú

Amb agraïment a la Sra. Mercè Rifà per la tasca de paleografia.

També al Sr. Jaume Riera de l'ACA.